

УДК 336.26

С.С. Доброскок, здобувач

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ І ПОСИЛЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

(Представлено д.е.н., проф. Боголіб Т.М.)

Під час написання наукової роботи було охарактеризовано сутність державного боргу. Вказано завдання, які мають вирішуватися у процесі управління державним боргом. Проаналізовано проблеми державного боргу в Україні, що негативно впливають на розвиток нашої країни. Досліджено прогностичні показники погашення державного боргу України.

Державні фінанси відіграють важливу роль у розвитку країни. Ринкова економіка потребує не тільки державного регулювання, а й державного фінансування широкого кола програм, спрямованих на підтримку конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення стандартів життєдіяльності громадян, проведення комплексних реформ, спрямованих на оновлення економічної системи в цілому. Ця роль зростає в періоди поглиблення кризових явищ у економіці, реалізації програм економічного зростання, проведення структурної перебудови господарського комплексу країни, впровадження інноваційної моделі розвитку економіки, створення адекватної системи міжнародного співробітництва. Державний борг є складовою економічної системи, що здійснює прямий і непрямий вплив на усі її основні елементи, зокрема, на державний бюджет, грошово-кредитну і валютну системи, рівень інфляції, внутрішні заощадження, іноземні інвестиції. Тому управління державним боргом є невід'ємним елементом макроекономічної політики держави, оскільки використання механізму державного боргу може стати потужним чинником економічного зростання, згладжувати нерівномірність надходження платежів до бюджету, а також механізм державного боргу активно використовується з метою регулювання грошового обігу і рівня ділової активності в країні.

***Ключові слова:** державний борг; державні фінанси; інфляція; фінансово-економічна безпека; державний бюджет; фіскальна політика.*

Постановка проблеми. Управління боргом – складний аспект державного управління та економічної політики, оскільки передбачає сумісну роботу декількох міністерств і відомств. Його мета – допомогти Урядові виконувати свої зобов'язання щодо погашення внутрішнього та зовнішнього боргу без створення в майбутньому проблем у сфері платіжного балансу та Державного бюджету. Державний борг можна розглядати з двох позицій, з одного боку, державне запозичення сприяє економічному зростанню, з іншого – борг збільшує навантаження на Державний бюджет. Тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням та внутрішніми і зовнішніми запозиченнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення проблем управління державним боргом займалися такі сучасні вчені: О.І. Барановський [1], К.М. Данелюк [6], В.М. Крикунова [6], Г.В. Кучер [7], Л.М. Під'яблонська [9], А.З. Селєзньов [10], Н.Б. Ярошевич [13] та інші, проте багато питань є відкритими та дискусійними.

Мета статті полягає у дослідженні вдосконалення системи управління державним боргом і посилення стійкості державних фінансів.

Викладення основного матеріалу досліджень. Відповідно до ст. 2 Бюджетного Кодексу України державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [3].

Політика управління державним боргом є обов'язковим компонентом здійснюваної фінансової політики та важливою складовою процесів макроекономічного регулювання. Стратегічна мета управління державним боргом – забезпечення необхідними обсягами ліквідних коштів загального державного управління та мінімізації витрат, пов'язаних з ризиками, погашенням та обслуговуванням державного боргу; створення передумов макроекономічної стабільності у коротко- та довготерміновому періодах. Управління державним боргом здійснює Міністерство фінансів України, або, за його дорученням та від імені, інші організації та установи [2, с. 189].

Ефективне управління державним боргом як у розвинених, так і в економіках, що розвиваються, здійснюється в загальній руслі економічної політики уряду. В процесі управління державним боргом враховується економічна і політична ситуація в країні, рівень інфляції, ділова активність, інвестиційний клімат, стан фінансово-економічної безпеки країни, з урахуванням кон'юнктури зовнішніх ринків, розвиток інноваційного середовища та ін.

У процесі управління державним боргом вирішуються такі завдання:

1) пошук ефективних умов запозичення коштів, виходячи з критерію мінімізації вартості розміщення і обслуговування. Це є стратегічним завданням, яке узгоджується не лише з економією бюджетних коштів, а й із стимулюванням інвестиційної активності, пожвавленням економіки країни та підвищенням рівня добробуту населення. Оцінити вигідність умов доволі складно, особливо якщо мова йде про реструктуризацію боргу. Підсумком переговорів українського уряду з кредиторами в 2015 році стали: Україні списували 20 % основної суми боргу; здійснювали пролонгацію виплат за боргами, що залишилися – подовжили термін усіх випусків єврооблігацій на 4 роки. Натомість, Україна буде сплачувати, по-перше, вищу відсоткову ставку для боргу, що залишився (7,75 % замість 7,2 %), по-друге, випустить новий інструмент компенсації вартості – тобто додатково до нових облігацій власники отримають спеціальні цінні папери, виплати за якими прив'язані до показників зростання реального ВВП протягом 2021–2040 років;

2) недопущення неефективного і нецільового використання позикових коштів. В Україні нові запозичення переважно спрямовують на фінансування поточних витрат бюджету, враховуючи і обслуговування існуючого боргу;

3) забезпечення своєчасної та повної сплати суми основного боргу і нарахованих відсотків;

4) визначення оптимального співвідношення між внутрішніми і зовнішніми запозиченнями за умови збереження фінансової рівноваги в країні;

5) забезпечення стабільності валютного курсу і фондового ринку країни.

Дослідження стану державного боргу в Україні засвідчує існування цілої низки проблем, що негативно впливають на розвиток нашої країни. Серед них можна назвати такі:

1. Швидке зростання обсягів державного боргу як за абсолютною величиною, так і відносно ВВП країни.

2. Неоптимальна структура боргу з переважанням зовнішньої заборгованості в структурі державного боргу та значним розміром гарантованого державою боргу [5].

Варто зазначити, що боргова політика країни давно вже не зводиться лише до пошуку та залучення коштів, яких бракує. Державний борг є одним із важливих інструментів макроекономічної та фінансової політики держави. Особливого розгляду заслуговує питання соціально-економічних наслідків державного боргу. Зокрема, науково обґрунтовано, що внутрішній борг, як правило, є більш вигідним і менш небезпечним, ніж зовнішній. Оскільки сплата відсотків за внутрішнім боргом залишається в межах своєї країни то, в умовах помірних відсоткових ставок він не є тягарем для майбутніх поколінь. Можна вважати, що населення різних вікових груп позичає один в одного грошові ресурси. У результаті рівень споживання в країні не зменшується, а відбувається лише перерозподіл доходу. Деякі інші оцінки заслуговують зовнішні позики, які в поточному періоді хоча і збільшують фінансовий потенціал країни-позичальника, у довгостроковій перспективі призводять до прямого зменшення національного доходу боржника та фінансової залежності від інших держав. Варто також зауважити, що, як правило, зовнішні позики надаються за умови виконання певних вимог, які негативно позначаються на національній безпеці країни [12].

Номінальні показники державного боргу України, починаючи з 2009 р., не підлягали суттєвим змінам. Упродовж 2009–2013 рр. державний борг України перебував на стабільному рівні: 34,7–40,3 % ВВП. Сума державного боргу збільшилася до 81,0 % ВВП у 2016 р. Зовнішній державний борг у 2009 р. становив 14,9 % ВВП, а з 2014 р. почав стрімко зростати і в 2016 р. сягнув 41,1 % ВВП. Внутрішній державний борг у 2009 р. становив 10,0 % ВВП, а з 2014 р. почав стрімко зростати і в 2016 р. сягнув 28,1 % ВВП. Гарантований державний зовнішній борг у 2009 р. становив 8,3 % ВВП, а в 2016 р. – 10,9 % ВВП. Гарантований державний внутрішній борг з 2009–2016 рр., не враховуючи 2012 рік, не перевищував 1,9 % ВВП, а в 2012 р. він становив 7,1 % ВВП (табл. 1).

Таблиця 1

Боргові показники України в 2009–2016 рр.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Державний борг, % ВВП	34,7	39,9	36,3	36,5	40,3	70,3	79,4	81,0
Зовнішній державний борг, % ВВП	14,9	16,8	15,0	14,8	15,4	31,0	41,7	41,1
Внутрішній державний борг, % ВВП	10,0	13,1	12,4	13,5	17,7	29,4	25,7	28,1
Гарантований державний зовнішній борг, % ВВП	8,3	8,8	8,0	1,1	5,3	8,0	10,9	10,9
Гарантований державний внутрішній борг, % ВВП	1,5	1,3	0,9	7,1	1,9	1,8	1,1	0,8

*Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної служби статистики України за відповідні роки

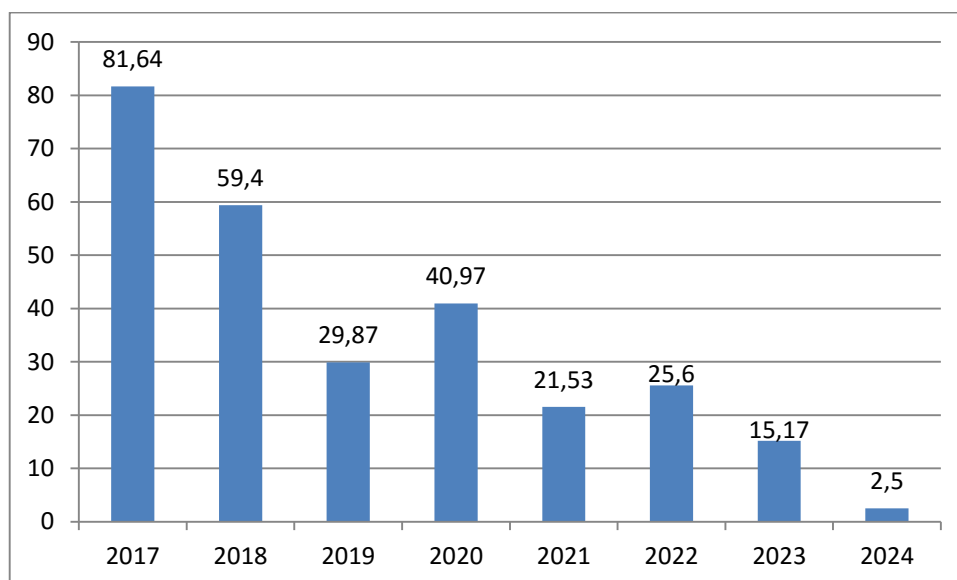
Станом на 31 грудня 2016 року державний та гарантований державою борг України становив 1.929,76 млрд. грн. або 70,97 млрд. дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1.240,03 млрд. грн. (64,26 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 45,60 млрд. дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 689,73 млрд. грн. (35,74 %) або 25,37 млрд. дол. США.

Державний борг України становив 1.650,83 млрд. грн. (85,55 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 60,71 млрд. дол. США. Державний зовнішній борг становив 980,19 млрд. грн. (50,79 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 36,05 млрд. дол. США. Державний внутрішній борг становив 670,65 млрд. грн. (34,75 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 24,66 млрд. дол. США.

Гарантований державою борг України становив 278,93 млрд. грн. (14,45 %) або 10,26 млрд. дол. США, в тому числі: гарантований зовнішній борг – 259,84 млрд. грн. (13,47 %) або 9,56 млрд. дол. США; гарантований внутрішній борг – 19,08 млрд. грн. (0,99 %) або 0,70 млрд. дол. США.

Протягом січня–грудня 2016 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилася у гривневому еквіваленті на 357,58 млрд. грн., при цьому в доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 5,47 млрд. дол. США. Основною причиною таких змін є здійснення фінансування державного бюджету за рахунок державних запозичень, капіталізація ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», відповідно до Постанови КМУ від 18.12.2016 року № 961 (зі змінами), та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, відповідно до Постанови КМУ від 28.12.2016 року № 1003, девальвація національної валюти, курс якої по відношенню до долара США зріс з близько 24,00 грн./дол. США на кінець 2015 року до близько 27,19 грн. / дол. США на кінець грудня 2016 року [11].

Розглянемо прогнозні показники погашення державного боргу України (рис. 1).

*Джерело: [8]

Рис. 1. Прогнозні обсяги погашення державного боргу України 2017–2024 роках, млрд. грн.

Починаючи із 2018 р., сума погашення державного боргу України почне зменшуватися. Динаміка державного боргу та державних запозичень характеризує лише кількісну сторону проблеми, а для оцінки якісної складової боргової політики держави важливе значення має вивчення показників боргової безпеки, які характеризують рівень боргового навантаження на економіку країни. Незважаючи на те, що в цілому обсяги державного боргу України знаходяться на припустимому для економічної безпеки рівні, сума державних боргових зобов'язань має істотну тенденцію до збільшення. Подальше зростання обсягу державних запозичень спричинить зниження рівня боргової безпеки держави, що, у свою чергу, може призвести до зростання відсоткових ставок на ринку державних запозичень, підвищення рівня оподаткування господарюючих суб'єктів, зменшення виробничого споживання внаслідок падіння інвестицій, відпливу з країни сукупних валютних резервів, зниження міжнародного престижу країни та рівня життя населення [4, с. 22].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ефективне управління борговими операціями уряду та дотримання економічно безпечних розмірів боргового навантаження створюватимуть підґрунтя

для зміцнення фінансової системи України, забезпечення платоспроможності держави у довгостроковому періоді та посилення стимулюючого впливу держави на соціально-економічний розвиток країни.

Список використаної літератури:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О.І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Борисюк О.В. Державний борг України: сучасний стан та проблеми управління / О.В. Борисюк, О.Ю. Пальоха // Науковий вісник. Серія : Економічні науки. – 2012. – № 2 (23). – С. 187–195.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими у період фінансової кризи / Т.П. Вахненко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 14–28.
5. Дорошенко Г.О. Пріоритетні напрямки удосконалення політики управління державним боргом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://C:/Users/user/Desktop/6262-12790-1-SM.pdf>.
6. Крикунова В.М. Державний борг України: обсяг, динаміка, структура / В.М. Крикунова, К.М. Данелюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnv/2009_63_2/63_2_8.pdf.
7. Кучер Г.В. Управління державним боргом : підручник / Г.В. Кучер. – К. : КНТЕУ, 2002. – 342 с.
8. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua>.
9. Подъяблонская Л.М. Государственные и муниципальные финансы : учебник / Л.М. Подъяблонская. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 559 с.
10. Селезнев А.З. Государственный долг и внешние активы : учеб. пособие / А.З. Селезнев ; под ред. проф. В.Ю. Катасонова. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 284 с.
11. Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
12. Терещенко В.Л. Проблема управління державним боргом України / В.Л. Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/180.pdf>.
13. Ярошевич Н.Б. Управління державним боргом: зарубіжний досвід та українська реальність / Н.Б. Ярошевич // Науковий вісник. – 2009. – Вип. 17 (8). – С. 266–271.

References:

1. Baranovskiy, O.I. (2004), *Finansova bezpeka v Ukrai'ni (metodologija ocinky ta mehanizmy zabezpechennja)*, monografija, KNTEU, Kyi'v, 759 p.
2. Borysjuk, O.V. and Pal'oha, O.Ju. (2012), «Derzhavnyj borg Ukrai'ny: suchasnyj stan ta problemy upravlinnja», *Naukovyj visnyk, Serija Ekonomichni nauky*, No. 2 (23), pp. 187–195.
3. Ministerstvo finansiv, *Bjuzhjetnyj kodeks Ukrai'ny*, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Vahnenko, T.P. (2009), «Osoblyvosti formuvannja derzhavnogo borгу ta upravlinnja jogo skladovymy u period finansovoi' kryzy», *Finansy Ukrai'ny*, No. 6, pp. 14–28.
5. Doroshenko, G.O. «Priorytetni naprijamky udoskonalennja polityky upravlinnja derzhavnym borgom», available at: <http://C:/Users/user/Desktop/6262-12790-1-SM.pdf>
6. Krykunova, V.M. and Daneljuk, K.M. (2009), «Derzhavnyj borg Ukrai'ny: obsjag, dynamika, struktura», available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnv/2009_63_2/63_2_8.pdf
7. Kucher, G.V. (2002), *Upravlinnja derzhavnym borgom*, KNTEU, Kyi'v, 342 p.
8. Instytut bjuzhjetu ta social'no-ekonomichnyh doslidzen', *Oficijnyj sayt*, available at: <http://www.ibser.org.ua>
9. Pod#jablonskaja, L.M. (2009), *Gosudarstvennye i municipal'nye finansy*, JuNITI-DANA, Moskva, 559 p.
10. Seleznev, A.Z. (2010), *Gosudarstvennyj dolg i vneshnie aktivy*, in prof. Katasonov, V.Ju. (ed.), INFRA-M, Moskva, 284 p.
11. Ministerstvo finansiv Ukrai'ny, «Statystychni materialy shhodo derzhavnogo ta garantovanogo derzhavogo borгу Ukrai'ny», available at: <http://www.minfin.gov.ua>
12. Tereshhenko, V.L. (2016), «Problema upravlinnja derzhavnym borgom Ukrai'ny», available at: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/180.pdf>
13. Jaroshevych, N.B. (2009), «Upravlinnja derzhavnym borgom: zarubizhnyj dosvid ta ukrai'ns'ka real'nist'», *Naukovyj visnyk*, Vol. 17 (8), pp. 266–271.

ДОБРОСКОК Стефанія Сергіївна – здобувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Наукові інтереси:

– фінансова політика держави.

E-mail: dobroskokstefaniia@mail.ru.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2017.